

Slovenščina v šoli

Marija Mercina

Poziv k pisanju o položaju slovenščine mi je zastavil veliko strokovnih vprašanj o razpotjih, na katerih smo se znašli Slovenci po osamosvojitvi, in sicer s slovenščino kot državnim in uradnim, javnim in zasebnim jezikom na različnih ravneh sporazumevanja. Istočasno pa je v meni oživil veselje ob spominu na poučevanje slovenščine kot materinščine in tujega jezika, vse od predšolskega »igrajmo se šolo«, kasnejšega inštruiranja sošolcev v osnovni in srednji šoli ter skoraj štiridesetletnega poučevanja. Pri tem izhajam iz naslednjih vprašanj: Ali se slovenska šola na različnih ravneh, od osnovnošolske do visokošolske, odziva na hitro se spreminjajoče družbene okoliščine? Ali vsaj poskuša biti kos vprašanjem, ki nam jih te zastavljajo?

Dejstvo je, da se edino v šoli slovenščina poučuje sistematično in strokovno podprto. Šola namreč ozavešča in nadgrajuje spontano učenje tega jezika kot materinščine, jezika okolja in tujega jezika, in sicer njeno najvišjo, nacionalno povezovalno zvrst – zborni jezik. S tem postavlja temelje jezikovnega znanja, na osnovi katerih se bo vsakdo lahko (samo)izobraževal vse svoje življenje. Sistematično učenje knjižnega jezika je nujno povezano s spoznavanjem jezikovne norme v smislu njenih tradicionalnih (kaj je jezikovno pravilno) pa tudi sodobnejših opredelitev (kaj je jezikovno ustrezno). Izhajajoč iz Jakobsonovih predpostavk jezikovna norma namreč ni določena samo z jezikovnimi pravili, temveč tudi z ustreznostjo izbranih jezikovnih sredstev, odvisnih od presoje in namena udeležencev v sporazumevanju in od izbrane besedilne vrste. Takšno poučevanje jezikovne norme v šoli presega goli pouk slovnice in pravopisa ter terja veliko vaj iz sprejemanja, razumevanja in tvorjenja različnih besedil, bolj poglobljeno komunikacijo med učiteljem in učencem, s tem pa veliko več časa, ko ga doslej določa kurikulum. Deskriptivni princip pri znanstvenem poučevanju jezika in iskanju njegovih zakonitosti je osnova slovnici, slovarju in pravopisu, v šoli pa ga je potrebno povezovati z razumevanjem jezikovne norme kot zmožnosti za tvorjenje pisnih in govornih besedil.

Pedagogija kot izkušnja

Otrok se hitro in spontano uči jezika, ker se rodi z zmožnostjo za učenje besed in povedi, ki jih povezuje na podlagi abstraktnih jezikovnih pravil. Kot učiteljica slovenščine pa tudi kot mama sem se zavedala, kakšna dragocenost je slovenščina kot materinščina, vselej tesno povezana z razvojem mišljenja in sporazumevanja, najprej v družini in kasneje z vedno več ljudmi, s katerimi nas povezujejo vsakdanje življenje, delo in kulturne potrebe. *Jezikovno sporazumevanje je izraz veselja in samozavesti svobodnega subjekta.* Že predšolski otrok ne le posnema, temveč si prostor jezikovne svobode širi z ustvarjalno rabo nenavadnih in izzivalnih besed in besednih zvez, na katere igrivo pričakuje naš odziv. Istočasno spontano že upošteva jezikovno normo, ko npr. ločuje moški in ženski spol, število itd. Zato je lahko vsak otrok v moji družini popravljal moje jezikovne napake in s tem osrečeval samega sebe in mene.

Manj ko vemo – tudi o jeziku – samozavestnejši smo! V otroških »igrajmo se šolo« učitelj ve prav vse. Tudi ko sem bila osnovnošolska in srednješolska inštruktorica slovenščine, sem si domišljala, da skoraj vse znam, saj sem posnemala svojo učiteljico. Že v gimnaziji sem namreč inštruirala otroke priseljenec iz drugih republik bivše države. Njihovi ambiciozni starši so kmalu po selitvi doumeli, da je slovenščina kot predmet in učni jezik pogoj šolskega uspeha pri vseh predmetih. Pri inštruiranju sem odpravljala interference iz slovanskih jezikov, tako kot nas je naša profesorica opozarjala na interference iz domačega narečja oziroma pogovornega jezika. Ob konkretnih primerih sem uporabljala svojo skromno slovnično razlago, ki se v Zagrebu, Sarajevu itd. ni dosti razlikovala od naše, saj je šlo za sorodne jezike in (tedaj) podobno terminologijo. Brez kontrastivne primerjave bi se namreč moral inštruiranec učiti vsak jezikovni primer posebej – na pamet.

Iz napisanega sledi, da je tudi ožje pojmovana jezikovna norma nujni sestavni del poučevanja knjižnega jezika. Po končanem študiju sem poučevala slovenščino mladino in odrasle: gimnazijce, vzgojitelje, trgovce, administratorje, »ekonomce« in »kmetijce«; pa še delavce v lesni tovarni (za pridobitev kvalifikacije) in druge skupine odraslih. Nekatere odrasle sem poučevala slovenščino kot drugi ali kot tuji jezik, pa tudi slovenščino kot sredstvo za kulturno sporazumevanje na univerzi za tretje

V nasprotju z otroki moje generacije, ki smo povečini govorili narečje ali pokrajinski pogovorni jezik, iz radia in knjig pa sprejemali samo zbornega, se sodobni otrok že v predšolski dobi srečuje z množico različnih jezikovnih zvrsti, knjižnih in neknjižnih, ki se prepletajo med seboj tudi v izrazito formalnih položajih na radiu in televiziji.

življenjsko obdobje. Vsaka učna ura je bila drugačna, saj pouk ni bil odvisen samo od učnega načrta in moje priprave, temveč tudi od razmerja med menoj in slušatelji.

Pozoren učitelj kaj kmalu ugotovi, da ima vsak učenec/govorec/pisec svoje jezikovne odlike in zanj značilne napake. Temeljno vprašanje njegovega jezikovnega izobraževanja je, kdaj jih bo spoznal in koliko truda bo pripravljen vložiti v njihovo odpravljajanje. Če bi opustili pouk jezikovnega sistema in njegovih pravil, bi morali za enako (še vedno zelo skromno znanje zbornega jezika) večkratno povečati število učnih ur. Današnji otroci prihajajo v osnovno šolo z obsežnim znanjem materinščine, v povprečju večjim, kot je bilo moje. Doma sem se naučila narečja, ker sem za to imela priložnost, ko pa so mi starši brali, sem spontano sprejemala tudi pravila zbornega jezika, ki jih je kasneje nadgrajevala šola. V nasprotju z otroki moje generacije, ki smo povečini govorili narečje ali pokrajinski pogovorni jezik, iz radia in knjig pa sprejemali samo zbornega, se sodobni otrok že v predšolski dobi srečuje z množico različnih jezikovnih zvrsti, knjižnih in neknjižnih, ki se prepletajo med seboj tudi v izrazito formalnih položajih na radiu in televiziji. Prepričana sem, da je zaradi te zvrstne zmede njegov občutek za jezikovno pravilnost oziroma nepravilnost ter ustreznost izbire zvrsti za določen govorni položaj šibkejši, kot je bil naš.

Normativnost ali deskriptivnost?

Prizadevanje za podobo slovenščine v javnosti je nujni sestavni del našega družbenega in kulturnega razvoja. Kljub nekaterim negativnim izkušnjam sem prepričana, da je večini ljudi zelo mar za slovenščino. Številni odrasli se sprašujejo o spreminjanju jezika, tudi knjižnega, saj marsikaj odstopa od tistega, kar so se že nekoč davno naučili v šoli. Radi bi vedeli, kdaj gre za kršenje norme, kdaj za spremembe jezikovnih pravil, ali so nove besede del standardnega besedišča ali ne. Če me kdo neposredno sprašuje o tem, zelo pazim, da s svojimi odgovori in nasveti nikogar ne odvezujem odgovornosti. Navadno svetujem, naj se pouči v jezikovnih priročnikih, hkrati pa naj tudi sam razmišlja in se odloča, kako bo kaj povedal oziroma napi-

sal. S tem bo dokazoval, da je odgovoren za njegovo rabo, mislim predvsem na zborni jezik, ki je normiran in se istočasno nenehno razvija in spreminja.

Ta pristop je tesno povezan z vse pogostejšim vprašanjem o večji ustreznosti normativnega ali deskriptivnega pristopa pri jezikovnem pouku. Po mojem mnenju je namreč odgovor še vedno naslednji: oba pristopa sta vedno in nujno medsebojno povezana. Temeljni didaktični pristop nam narekuje, da ob izbranih primerih opisujemo konkretne jezikovne pojave, istočasno pa jih že posplošujemo in jih s tem normiramo glede na njihovo primernost za zborna rabo, ki sama po sebi predpostavlja standarizacijo.

Sprašujem pa se, kako naj bi učenec ob enakem ali celo manjšem številu ur slovenščine, kot smo jih imeli nekoč, usvojil jezikovno normo kot zmožnost za tvorjenje besedil in jih po določenih pravilih tudi tvoril, kot zahteva učni načrt. Zato vse pogosteje slišimo predvsem izjave o »predelani snovi« in veliko manj o funkcionalnem znanju, ki pomeni suvereno rabo jezikovnih sredstev. K takemu pristopu učitelje in z njimi njihove učence sili obsežen učni načrt, katerega realizacijo preverja šolska oblast z natančnim, tudi zunanjim preverjanjem znanja ob koncu osnovne šole in na državni maturi.

Ali se slovenska šola na različnih ravneh, od osnovnošolske do visokošolske, odziva na hitro se spreminjajoče družbene okoliščine? V izhodiščih, načrtovanju in nadzorovanju z različnimi predpisi prav gotovo. Rezultati preverjanja funkcionalnega znanja jezika pa pokažejo drugače. Zato menim, da (tudi) šola ni kos vprašanjem, s katerimi se soočamo kot sodobni govorci slovenščine. Upam, da bo tudi odprta razprava v tej reviji pokazala še druga vprašanja in dileme, povezane s položajem slovenščine danes. •

